

РОЗДІЛ V

Соціальна педагогіка

УДК 37.013.42:316.48

Оксана Бартків

Формування конфліктологічної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі соціально-педагогічної практики

Актуальність проблеми зумовлена потребою формування в майбутніх соціальних педагогів конфліктологічної культури. Мета статті – аналіз можливостей кожного виду соціально-педагогічної практики для формування конфліктологічної культури студента. Розкрито особливості формування конфліктологічної культури студентів – майбутніх соціальних педагогів у процесі соціально-педагогічної практики. Кожен вид соціально-педагогічної практики спрямований на формування певного складника конфліктологічної культури соціальних педагогів, серед яких – конфліктологічна компетенція, конфліктологічна готовність та конфліктологічна компетентність. Вищий рівень сформованості конфліктологічної компетентності і є конфліктологічною культурою особистості. На основі аналізу поглядів учених визначено сутність конфліктологічної культури соціальних педагогів.

Ключові слова: конфліктологічна культура, конфліктологічна компетенція, конфліктологічна готовність, конфліктологічна компетентність, соціально-педагогічна практика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Широка культурна обізнаність й ерудованість соціального педагога є основою його становлення як професіонала, оскільки розвиток сучасного суспільства вимагає від людини відповідної етики поведінки, культури діалогу, психологічної саморегуляції, емпатійного розуміння інших. Нагальна потреба в соціальних педагогах, які здатні вирішувати нові, складні завдання, готові оволодіти мистецтвом управління педагогічними процесами в умовах конфлікту, зумовила потребу удосконалити професійну підготовку майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери та сформувати в них одну з інтегральних якостей – конфліктологічну культуру.

Конфліктологічна культура соціального педагога займає ключову позицію в ієрархії структури професійної культури, вона синтезує всі її складники, актуалізуючись і виявляючись відповідно до потреб у безпеці, визнанні, престижі, самоактуалізації в професійних конфліктних ситуаціях і конфліктах.

Важливим чинником формування конфліктологічної культури майбутніх соціальних педагогів є соціально-педагогічна практика, яка забезпечує формування професійної компетентності, розвиток соціально-педагогічної та соціально-психологічної готовності до виконання професійних обов'язків. Недостатній рівень використання резервних можливостей соціально-педагогічної практики для формування конфліктологічної культури особистості зумовив пошук способів удосконалення практичної підготовки майбутніх фахівців.

Мета статті – проаналізувати можливості кожного виду соціально-педагогічної практики для формування конфліктологічної культури студента.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз соціально-педагогічної літератури засвідчує, що питанням організації педагогічної практики присвячена значна частина вітчизняних та зарубіжних досліджень (О. Абдулліна, О. Біда, Н. Голованова, І. Зязюн, М. Козій, Н. Кузьміна, З. Курлянд, О. Семенов, М. Сметанський, Р. Хмелюк, Л. Хомич та ін.). Умови практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів аналізували Ю. Галагузова, Т. Равлюк, Г. Сорвачева, З. Фалинська, Г. Штинова та ін. Формування конфліктологічної культури особистості визначено в дослідженнях Г. Антонова, С. Гиренко, Є. Дурманенко, О. Іонової, В. Руденко, М. Ру-

денко, Н. Самсонової, Т. Черняєвої та ін. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога розглянуто в працях І. Козич, Л. Міщик.

З. Курлянд наголошує на тому, що практична підготовка студентів є обов'язковим компонентом професійної підготовки. У бюджеті навчального часу виробнича (педагогічна) практика становить близько 20–25 % і передбачає безперервність та послідовність її проведення під час набуття потрібного обсягу практичних знань і вмінь відповідно до різних кваліфікаційних рівнів (бакалавр, спеціаліст, магістр) [5, 153].

Соціально-педагогічна практика є інтегрованим базовим компонентом особистісно-професійного становлення майбутнього соціального педагога, процесом взаємозв'язку теоретичного навчання із самостійною роботою в закладах соціально-педагогічної та соціальної сфери, оволодіння різноманітними видами професійної діяльності, що забезпечує цілеспрямоване створення умов для самопізнання, самовизначення, самоствердження, формування вмінь конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, формування потреби самовдосконалення.

Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (1993 р.) [7] визначає потребу у формуванні як однієї з вагомих якостей майбутніх фахівців, конфліктологічної культури. Відповідно до цього ми розглядаємо соціально-педагогічну практику як чинник формування конфліктологічної культури соціальних педагогів, що відображено в меті, завданнях, змісті кожного виду соціально-педагогічної практики.

Навчальними планами підготовки фахівців спеціальності «соціальна педагогіка» передбачено, що соціально-педагогічна практика починається з другого курсу. Враховуючи різнорівневу підготовку майбутніх фахівців, вона, на нашу думку, допомагає студентам поступово перейти від теоретичних знань про професійну діяльність та професійні обов'язки до практичного оволодіння професійними вміннями й формування професійно значущих якостей особистості (рис. 1).

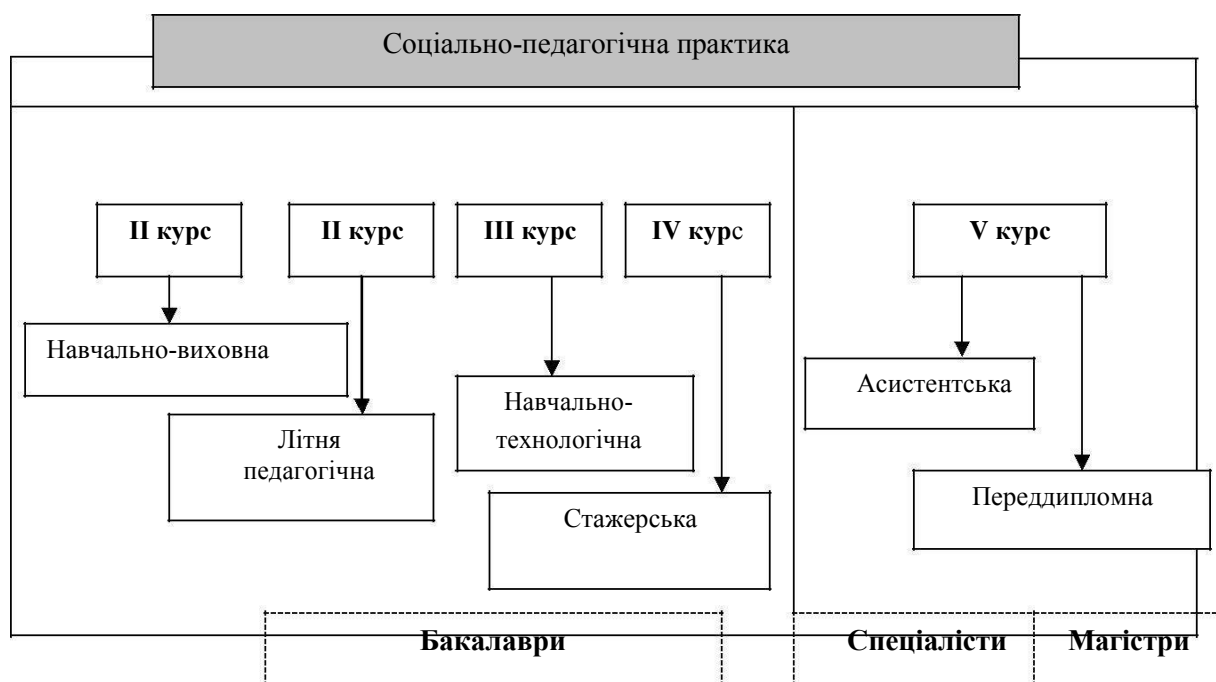

Рис. 1. Види соціально-педагогічної практики

Зміст діяльності студентів у процесі кожного виду соціально-педагогічної практики (навчально-виховної, літньої педагогічної, навчально-технологічної, стажерської, асистентської, переддипломної) орієнтований на розвиток їх конфліктологічної культури в контексті реалізації основних функцій діяльності соціального педагога.

У процесі формування конфліктологічної культури майбутнього соціального педагога передбачається формування в нього таких складників: конфліктологічної грамотності та конфліктологічної компетентності. О. Щербакова наголошує, що конфліктологічна грамотність характеризується знаннями й інтуїтивною, неусвідомленою поведінкою, яка ґрунтується на життєвому досвіді індивіда.

Конфліктологічну компетентність авторка трактує як систему наукових знань про конфлікти та умінь цілеспрямовано керувати ними [10, 56]. Вищим рівнем сформованості конфліктологічної підготовки вчена визначає конфліктологічну культуру особистості як комплексну якість людини, що забезпечує конструктивне розв'язання проблем, які виникають у процесі взаємодії особистостей.

Н. Самсонова у структурі конфліктологічної культури особистості виокремлює конфліктологічну компетенцію, конфліктологічну готовність, конфліктологічну компетентність [8]. Саме ці складники конфліктологічної культури людини ми візьмемо за основу в нашому дослідженні. Так, основою конфліктологічної культури соціального педагога є його конфліктологічна компетенція. Так, згідно зі словниками, компетенція (від латин. *competo* – добиваюсь, відповідаю, підходжу) – це знання і досвід у тій чи іншій галузі [6]; коло питань, у яких дані особи володіють пізнанням і досвідом [9]. Найбільш влучно, на нашу думку, категорію «компетенція» визначив С. Гончаренко: коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід [3].

З огляду на вказане, конфліктологічна компетенція майбутнього соціального педагога (як базові знання про конфлікти та його прояви, що слугує інформаційною базою для прийняття рішень щодо вибору тієї чи іншої поведінки в конкретній конфліктній ситуації) характеризує здатність особистості вирішувати широке коло проблем у сферах особистісного й соціального життя, пов'язаних із застосуванням ефективних стратегій спілкування і поведінки, досягненням взаєморозуміння у стосунках з оточенням, конструктивним розв'язанням й ефективним запобіганням конфліктних ситуацій і конфліктів.

Інтегрованою характеристикою конфліктологічної культури фахівця виступатиме конфліктологічна готовність як сукупність конфліктогенних професійно важливих якостей особистості, усвідомлення ним важливості попередження та подолання конфлікту, уміння обирати оптимальну стратегію поведінки, здатність керувати власним емоційним станом, виявляючи толерантність, емоційну стійкість і стресостійкість [4].

Конфліктологічна компетентність (глибока поінформованість, обізнаність [2, 56]) – система наукових знань про конфлікт та вмінь керувати ними, що цілеспрямовано розвиваються в процесі практичної підготовки щодо конкретних ситуацій професійної взаємодії суб'єктів спілкування. Вона передбачає певний рівень знань та якостей особистості з аналізу, управління і самоуправління конфліктами й особливо інтенсивно розвивається не лише під час оволодіння понятійним та фактологічним матеріалом конфліктології, а й у процесі вирішення соціально-педагогічних професійних завдань [8]. Конфліктологічна компетентність – це здатність і готовність студента до конструктивного регулювання конфліктів.

Найвищим рівнем підготовленості до поведінки в конфліктних ситуаціях є конфліктологічна культура соціального педагога. Вона включає в себе не лише знання про конфлікти, стратегії їх попередження й подолання, уміння застосовувати їх відповідно до конфліктних ситуацій, передбачає наявність в індивіда сформованих особистісних якостей (толерантність, емоційна стійкість, стресостійкість, моральність тощо), а, на відміну від конфліктологічної компетентності, ще й передбачає формування певної ціннісно-значеннєвої сфери, внутрішнє прийняття норм поведінки у конфлікті.

У контексті формування конфліктологічної культури навчально-виховна практика (II курс) спрямована на формування конфліктологічних компетенцій, а саме: поглиблення й систематизацію знань про конфлікт, способи його вирішення [1].

Літня педагогічна практика в дитячих оздоровчих таборах, у позашкільних закладах та дитячих клубах за місцем (II курс) – це самостійна робота студентів із дітьми під час канікул. Вона спрямована на організацію та забезпечення умов для їхнього активного відпочинку, оздоровлення й участі в суспільно-корисній праці. У студентів-практикантів удосконалюються комунікативні, організаторські, аналітичні, діагностичні й рефлексивні вміння; збільшується власний професійний досвід, розвиваються особистісні якості.

Навчально-технологічна практика (III курс) передбачає узагальнення, систематизацію й поглиблення загальнопедагогічних знань, умінь і навичок. Основні завдання: активне включення студентів у соціально-педагогічну діяльність, самостійне проектування і здійснення професійної діяльності в умовах педагогічного процесу; удосконалення комплексу професійних умінь і навичок (організаторських, прогностичних, проєктивних, діагностичних рефлексивних) та особистісних якостей; на-

буття власного педагогічного досвіду через формування комунікативних та перцептивних умінь в умовах співпраці в системах «соціальний педагог – учень, клієнт», «соціальний педагог – колеги», «соціальний педагог – батьки». У контексті формування конфліктологічної культури цей вид практики передбачає узагальнення знань про причини появи конфлікту, закономірності його протікання та розвитку, знання про поведінку, спілкування, діяльність опонентів у конфліктному протистоянні, їх психологічні характеристики; вміння передбачити дії опонентів, поведінку під час конфлікту, його наслідки.

Стажерська практика (IV курс) сприяє подальшому вдосконаленню професійно-педагогічних якостей майбутніх соціальних педагогів, що характеризується високою мірою самостійності та відповідальності, розширенням обсягу і складністю змісту роботи. Цей вид практики передбачає формування навичок і вмінь спостерігати й аналізувати соціально-педагогічну взаємодію, використовувати методи психолого-педагогічної корекції; розвиток прогностичних та рефлексивних умінь (вміння прогнозувати, планувати, аналізувати й корегувати власну педагогічну діяльність, бачити конфліктну ситуацію та визначати способи її вирішення) [1]. Саме під час стажерської практики формується конфліктологічна готовність студентів – соціальних педагогів.

Спираючись на роботи К. Дурай-Новакової, Н. Кузьміної, конфліктологічну готовність визначаємо як сукупність якостей особистості, які забезпечують успішне виконання професійних функцій у ситуації конфлікту. Конфліктологічна готовність фахівця ґрунтується на стійкій конструктивній конфліктній позиції, яка представлена як система ставлень і оцінок конфліктологічного досвіду, конфліктологічної реальності та перспектив, які визначають спрямованість конфліктних дій і поведінку спеціаліста. Показниками сформованості конфліктологічної готовності є оптимальний вибір соціальним педагогом конфліктної стратегії; саморегуляція емоційних станів в умовах конфлікту; здатність впливати на опонента в ситуації професійного конфлікту через рефлексивне самовизначення на основі конструктивної конфліктної позиції.

Стажерська практика передбачає формування умінь у студентів поєднувати теорію з практикою, опановувати навички самостійної роботи із соціально-педагогічною літературою, удосконалювати вміння впливати на опонентів, на їх стосунки, оцінки, мотиви й цілі конфліктного протистояння, формувати суспільну думку стосовно учасників конфлікту, вміння здійснювати профілактику конфлікту та вирішувати конфлікт на справедливій основі, закріплювати вміння ефективного спілкування з учасниками конфлікту, враховуючи їх особистісний та емоційний стан.

Асистентська (педагогічна) практика (V курс) спрямована на підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст», «магістр» і передбачає ознайомлення зі специфікою педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, оволодіння вміннями й навичками організації навчально-виховної та наукової роботи зі студентами; проведення науково-дослідної роботи в умовах, що максимально наближені до майбутньої професійної діяльності [1]. Цей вид практики створює умови, за яких майбутній фахівець має змогу безпосередньо доторкнутися до викладацької праці, впевнитися в безпомилковості професійного вибору, здійснити самоаналіз рівня готовності до роботи зі студентами, визначити способи професійного самовиховання на основі самопізнання, самоаналізу, самовиховання, самоосвіти тощо.

Показниками сформованості конфліктологічної компетентності під час асистентської практики є: 1) ступінь розв'язання конфлікту; 2) наявність перетворень у конфліктогенному професійному середовищі в результаті розв'язання соціальним педагогом професійних конфліктологічних завдань з управління конфліктом [1, 35].

Підсумковим видом професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів є переддипломна практика (V курс), яка сприяє формуванню конфліктологічної компетентності й інших компетентностей особистості. Цей вид практики передбачає формування здатності у фахівця вирішувати конфлікти в професійному середовищі, вміння розуміти конфлікт і керувати ним; оцінювати конфліктну ситуацію та прогнозувати її наслідки; діагностувати на початковій стадії виникнення конфлікту, попередити його або вирішити конструктивним способом (вихід людини з конфлікту, для якої характерним є вирішення проблеми з урахуванням інтересів обох сторін, свідомо, адекватно ситуації поведінка). Переддипломна практика передбачає формування культури поведінки особистості в конфліктних ситуаціях і включає особливу систему цінностей, сенсів, мотивів та переконань особистості, таких як цінність стосунків, установка на партнерство, інтернальність, рефлексія тощо.

Посилаючись на праці Н. Самсонової та визначаючи особливості конфліктологічної культури соціальних педагогів, О. Белінська характеризує її регулятивні та перетворювальні функції: гармонізацію взаємовідносин суб'єктів професійної діяльності; узгодження їх взаємних дій; забезпечення ефективної професійної діяльності та професійного становлення в умовах професійного конфлікту; перетворення об'єктивного конфліктогенного професійного середовища для попередження і профілактики можливих конфліктів [2].

Теоретичний аналіз різних підходів щодо розуміння сутності конфліктологічної культури особистості дав змогу зробити висновок, що під конфліктологічною культурою майбутнього соціального педагога розуміють інтегровану характеристику суб'єкта праці, здатного до перетворювальної діяльності в соціально-педагогічному професійному середовищі. Фахівець, який володіє конфліктологічною культурою, підготовлений до професійної діяльності на всіх рівнях ускладнень: від міжособистісних (конфліктні ситуації і конфлікти із суб'єктами професійної діяльності) до внутрішньоособистісних (подолання внутрішньоособистісних рольових, когнітивних, мотиваційних конфліктів). Кожен вид соціально-педагогічної практики сприяє цілісному формуванню конфліктологічної культури майбутнього соціального педагога.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи зазначені настанови, можемо зробити висновок, що сформованість конфліктологічної культури як складника педагогічної майстерності майбутніх соціальних педагогів під час різних видів соціально-педагогічної практики дасть змогу включитися до активного пошуку власних професійних знахідок, які допоможуть їм в організації соціально-педагогічної взаємодії на високому рівні.

Дослідження далеко не повністю вирішує проблему теоретичної розробки основ формування конфліктологічної культури фахівця в процесі виробничої практики. Перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми є розробка ефективних способів підготовки викладачів ВНЗ до формування конфліктологічної культури майбутніх соціальних педагогів; виявлення педагогічних передумов формування конфліктологічної культури фахівця в процесі виробничої практики за кордоном.

Джерела та література

1. Бартків О. С. Наскрізна програма практики спеціальності «Соціальна педагогіка» [для студ. спец. «Соціальна педагогіка»] / О. С. Бартків. – Луцьк : [б. в.], 2010. – 84 с.
2. Белинская А. Б. Конфликтологическая культура социального педагога [Электронный ресурс] / А. Б. Белинская // Вісн. психології та соц. педагогіки. – Режим доступа : <http://www.psyh.kiev.ua>
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук за спец. 13.00.05 / І. В. Козич. – К., 2008.
5. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін. ; [ред. З. Н. Курлянд]. – [3-ге вид., перероб. і допов.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
6. Педагогічний словник / [ред. М. Д. Ярмаченка]. – К. : Пед. думка, 2001. – 604 с.
7. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України / МОУ // 36 законодавчих та нормативних актів про освіту. – К. : [б. в.], 1994. – Вип. 1. – 139 с.
8. Самсонова Н. В. Конфликтологическая культура специалиста и технология её формирования в системе вузовского образования / Н. В. Самсонова. – Калининград : [б. и.], 2002. – 308 с.
9. Словник іншомовних слів / [ред. О. С. Мельничука]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1977. – 775 с.
10. Щербакова О. И. Развитие конфликтологической культуры личности / О. И. Щербакова // Электронное научное издание (электр. науч.-пед. журн.). The Emissia. Offline Letters. – С. 56–59.

Бартків Оксана. Формирование конфликтологической культуры будущих социальных педагогов в процессе социально-педагогической практики. Актуальность проблемы определяется необходимостью формирования в будущих социальных педагогов конфликтологической культуры.

Цель этой статьи заключается в анализе особенностей каждого вида социально-педагогической практики для формирования конфликтологической культуры студента. В статье раскрываются особенности формирования конфликтологической культуры студентов – будущих социальных педагогов в различных видах социально-педагогической практики. Отмечается, что каждый вид социально-педагогической практики направлен на формирование определенной составляющей конфликтологической культуры социальных педагогов, к которым отнесены конфликтологическая компетенция, конфликтологическая готовность и конфликтологическая компетентность. Высокий уровень сформированности конфликтологической компетентности и составляет конфлик-

тологическую культуру личности. На основе анализа взглядов ученых определена сущность конфликтологической культуры социальных педагогов.

Ключевые слова: конфликтологическая культура, конфликтологическая компетенция, конфликтологическая готовность, конфликтологическая компетентность, социально-педагогическая практика.

Bartkiv Oksana. The Formation of Conflictological Culture of Future Social Pedagogues During the Social and Pedagogical Practices. The actuality of the problem is conditioned by the necessity of the formation of conflictological culture of future social pedagogues. The aim of the article is to analyze the capabilities of each type of social and pedagogical practices to create the students conflictological culture. The article describes the features of the formation of conflictological culture of students – future social pedagogues during the social and pedagogical practice. It is noted that each type of social and educational practices aimed at forming a specific component of conflictological culture of social pedagogues, which include conflictological competency, conflictological readiness and conflictological competence. The highest level of development of conflictological competence is the personality conflictological culture. On the basis of analysis of the views of scientists determined the essence of the conflictological culture of social pedagogues.

Key words: conflictological culture, conflictological competency, conflictological readiness conflictological competence, social and pedagogical practices.

Стаття надійшла до
редколегії
12.02.2013 р.